

Mira Björkbacka
Tulli, PL 512, 00101 Helsinki (Opastinsilta 12, 00520 Helsinki)

Vastauksia selvityshenkilö Hannu Mäkiselle

Kehitysvammaliitto, Kehitysvammaisten Tukiliitto, FDUV ja Autismiliitto
9.11.2020

1. *Osatyökykyisten työllistämistoimenpiteillä voidaan tavoitella mm. taloudellisia päämääriä ja sosiaalipoliittisia päämääriä. Edelliset liittyvät mm. työllisyysasteeseen, julkisen talouden kestävyyteen ja osatyökykyisten kotitalouksien talouteen. Jälkimmäiset liittyvät mm. yhdenvertaisuuteen, köyhyyden torjuntaan, syrjäytymisen ehkäisyyn tai välittämiseen. Millaisia tavoitteita asettaisitte osatyökykyisten työllistämiseksi?*

Vastauksemme perustuvat kokemuksiimme ja tutkittuun tietoon siitä, mitä asioita osatyökykyisten työllistämisen Suomen mallissa tulisi ottaa huomioon kehitysvammaisten ja muiden oppimisessa, ymmärtämisessä ja kommunikoinnissa tukea tarvitsevien sekä autismikirjon henkilöiden kannalta.

Osatyökykyisten ihmisten työllistämisen tärkein tavoite on kirjattu Suomen ratifioimaan ja oikeudellisesti sitovaan YK:n yleissopimukseen vammaisten henkilöiden oikeuksista. Sopimuksen 27 artiklan mukaan sopimuspuolet tunnustavat vammaisten henkilöiden oikeuden tehdä työtä yhdenvertaisesti muiden kanssa; tähän sisältyvät oikeus mahdollisuuteen ansaita elantonsa vapaasti valitsemallaan tai työmarkkinoilla hyväksytyllä työllä sekä työympäristö, joka on avoin, osallistava ja vammaisten henkilöiden saavutettavissa.

https://finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2016/20160027/20160027_2#idp447186400

Tämän oikeuden toteutuessa kaikki mainitut päämäärät, taloudelliset, sosiaalipoliittiset sekä yhdenvertaisuuteen, köyhyyden torjuntaan, syrjäytymisen ehkäisyyn ja välittämiseen liittyvät päämäärät paranevat ja edistyvät, kun otetaan käyttöön kehitysvammaisten ja autismikirjon henkilöiden sekä muiden osatyökykyisten potentiaali aktiivisina kansalaisina ja veronmaksajina ja kun mm. kehitysvammaisia ihmisiä tuetaan oikealla tavalla työllistämään.

Suomen 30 000 kehitysvammaisesta työkäisestä ihmisestä vain noin 600 (2 %) on palkkatyössä. Tutkimuksen (Vesala et al 2015) ja maavertailun (Kanadassa kehitysvammaisten työkäisten työllisyysaste 26 %) perusteella Suomessa olisi kuitenkin noin 3000 – 6000 potentiaalista kehitysvammaista työllistyjää.

Työllistämistoimenpiteillä on taloudellisia ja sosiaalisia tavoitteita, niin työllistyvän yksilön kannalta kuin myös julkistaloudellisesti. Mm. Pasi Ylipaavalniemen tutkimus (2004) Helsingin kaupungin tuettun työllistymisen palvelusta osoittaa, että tuettuun työhön sijoitetut rahat tulevat takaisin korkojen kera. Vastaavia tutkimustuloksia on saatu myös kansainvälisissä tutkimuksissa (mm. Beyer 2016). Taloudelliset vaikutukset esim. työkyvyttömyyseläkkeen tai muiden tukien varassa elävälle voivat olla huomattavia.

Vesala et al 2015: <https://www.kehitysvammaliitto.fi/wp-content/uploads/kehitysvammaliiton-selvityksia-9.pdf>

Ylipaavalniemi 2004: https://www.vates.fi/media/julkaisut_raportit/_2011/2004_vajaakuntoisten-tuettu-tyollistyminen-helsingin-kaupungin-sosiaalivirasto-pasi-ylipaavalniemi.pdf

Beyer 2016: https://www.easpd.eu/sites/default/files/sites/default/files/EuropeanSemester/beyer_study_economic_impact_of_inclusive_labour_markets.pdf

2. *Selvityksen toimeksiannossa on mainittu Ruotsissa osatyökykyisiä työllistävä Samhall Ab ja Suomen työpankkikokeilu.*

Voisiko toimeksiannossa mainittu Suomen malli joltakin osin rakentua näiden pohjalle ja millaisia piirteitä tulisi mielestänne Suomen malliin kytkeä?

Tärkeimpänä tavoitteena Samhallille ajattelemme olevan työpaikkojen luomisen ja työsuhteisen työn mahdollistamisen useammille ihmisille. On kuitenkin ensiarvoisen tärkeää, että Samhallista pääsee halutessaan eteenpäin avoimille työmarkkinoille. Tuetun työn työhönvalmennusta on kehitettävä omana erillisenä palveluna. Työhönvalmennuksen turvin voisi työllistyä avoimille työmarkkinoille tai suojatumpaan työhön Samhalliin ja halutessaan sieltä eteenpäin. Myös nykyisten toimintakeskusten toimintaa tulee kehittää niin, että toimintakeskuksissa tällä hetkellä oleva työtoiminta tulisi osaksi Suomi Samhallin toimintaa ja toimintakeskuksiin jäisi päivätoiminta (osallisuutta edistävä toiminta).

Jo nyt olemassa olevia ja koeteltuja hyviä käytäntöjä ja malleja kannattaa ottaa malliin mukaan, hyödyntää muulla tavalla tai ainakin ottaa niistä oppia ja mallia. Tällä hetkellä vielä pienimuotoisia, mutta esimerkillisiä markkinaehtoisia toimijoita ovat mm. Omenasieppari, Väylä ry ja Myö Hostel, jotka kaikki työllistävät kehitysvammaisia ja autismikirjon henkilöitä palkkatyösuhteisiin ilman muuta julkista tukea kuin palkkatukea työntekijäkohtaisesti. Esimerkiksi Väylä ry toimii täysin markkinaehtoisesti ja tarjoaa pelkästään työsuhteista työtä kehitysvammaisille ja autismikirjon ihmisille. Väylä on toimintatavaltaan joustava, tekee vain kannattavia asioita, on mm. luovunut korona-ajassa muuttamalla nopeasti liiketoiminnan suuntaa ja kokeilee ennakkoluulottomasti mm. työpankkityyppisiä ratkaisuja.

Yksi malli, jota kannattaa tutkia, on juuri yhdistys työpankkina. Väylä ry:n lisäksi mm. Ihme ja Kumma ry on toteuttanut tätä Salossa. Tärkeää on tutkia mallin toiminnan edellytykset ja tehdään tarvittavat muutokset mm. lainsäädäntöön, jotta mallin toteuttaminen tulee helpoksi ja sitä voi hyödyntää myös laajemmin Suomessa.

Tuetun keikka- ja osa-aikatyön mallia kannattaa myös hyödyntää. Mallia voi ottaa esim. Puuttuva Pala -hankkeesta, jossa sitä on pilotoitu Workpilots-mobiilialustalla.

Jo nykyisistä lähtökohdista on mahdollista kehittää ansaintamalli työ- ja toimintakeskuksille, joissa ympäri Suomea tehdään tälläkin hetkellä tuottavaa työtä työtoimintana ilman palkkaa: alihankintatöitä yrityksille, myytäviä tuotteita ja palveluja, työsuorituksia kunnille ja kuntayhtymille. Työtoimintaan eli sosiaalihuollon palveluun osallistumisesta voidaan toki maksaa ”työosuusrahaa”, mutta se ei ole palkka.

Ensinnäkin toimintakeskusten työtoiminta tulisi osaksi Samhallia ja siellä tehtävä työ siten työsuhteiseksi palkkatyöksi. Toisekseen jo nykyisen lainsäädännön mukaan iso osa nykyisestä työtoiminnasta pitäisi todellisuudessa toteuttaa työsuhteisena työnä: sosiaalihuoltolain 27 d pykälää ja sen osana toteutettavaa työsuhteista työtä pitäisi lain soveltamisjärjestyksen mukaisesti soveltaa ensisijaisesti vammaisten henkilöiden työllistämisen edistämiseksi. Nykyisin valtaosassa kunnista tarjotaan pelkästään työtoimintaa (SHL 27 e), vaikka soveltamisjärjestyksen mukaisesti työtoimintaa pitäisi

tarjota vasta sitten kun on todettu, että henkilöllä ei ole edellytyksiä SHL 27 d -pykälän mukaiseen työsuhteeseen työhön. Miten sen voi todentaa, jos sellaista ei ole edes tarjolla? SHL 27 d ja e ovat siis edelleen voimassa: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/kumotut/1982/19820710#L3P27>

Yksi ansaintamahdollisuuksia laajentava malli, jota kannattaa hyödyntää ja levittää, on tuetun osuuskunnan malli työ- ja toimintakeskuksen asiakkaiden yhtenä ansaintatapana. Esimerkillisenä toimijana mallia voi näyttää Omapolku-toimintakeskus Tampereella ja sen asiakkaiden Omillaan-osuuskunta. Myös taidetyön monenlaisia ansaintakeinoja kannattaa hyödyntää; niitä on käytännössä koeteltu Omapolun lisäksi Vertaistaitelijat-hankkeessa Aula-Työkodissa. Edelleen kannattaa hyödyntää myös tuettua oppisopimusta väylänä työelämään. Kaikkia edellä mainittuja yhdistää riittävän vahva työhönvalmentajan tuki asiakkaalle.

Paitsi toimintakeskuksissaan, kunnat voivat edistää palkkatyöllistymistä myös muilla tavoin. Insenttiivit siihen näyttävät kuitenkin tällä hetkellä puuttuvan. Kuntia kannattaa kannustaa sosiaalisten kriteerien käyttöön hankinnoissa sekä vammaisten ja pitkäaikaissairaiden ihmisten työllistämiseen kuntien omiin töihin eri toimialoille. Jo tällä hetkellä edellä mainittu YK:n vammaissopimus edellyttää julkisen sektorin tarjoavan työpaikkoja vammaisille henkilöille. Kunnat voivat lisäksi hyödyntää kunnallisten työehtosopimusten SHL 27 d – erityismääräyksiä:

- <https://www.kt.fi/sopimukset/kvtes/2020-2021/liite-10-vammaisten-tyollistymistyota-koskevat-erityismaaraykset>
- <https://www.kt.fi/sopimukset/tuntipalkkaiset/2020-2021/liite-5-vammaisten-tyollistamistyota-tekevien-erityismaaraykset>

Yksi lisäinsenttiivi voisi olla palkkatuen vahvempi suuntaaminen kuntien töihin, mutta varmasti tarvitaan myös jotain enemmän.

YK:n vammaissopimuksen sitoumuksia voi yleisemminkin toteuttaa mm. suuntaamalla vamman tai sairauden perusteella myönnettävää palkkatukea entistä vahvemmin julkiselle ja järjestösektorille: kunnille, kuntayhtymille, yhdistyksille, kuntien ja yhdistysten toimintakeskuksille sekä valtion töihin.

Jotta vammaisten henkilöiden työllistymisen aito tukeminen toteutuisi, tuettu työ ja työhönvalmennus pitää kirjata lainsäädäntöön: kunnille pitää tulla velvoite tarjota näitä palveluja.

3. *Mitä ihmisryhmiä tulisi Suomen mallin piiriin hyväksyä eli keiden asioita tulisi mallilla hoitaa? Tulisiko esim. kaikki osatyökykyiset hyväksyä vai vain jokin osa heistä? Tulisiko muita vastavasti vaikeassa asemassa olevia hyväksyä mallin piiriin? Millä perusteilla mallin piiriin hyväksyttävä henkilöpiiri tulisi muodostaa?*

Mallin piiriin pitää hyväksyä kaikki, jotka mallin mukaista tukea tarvitsevat; ei esim. pitäisi tehdä rajauksia diagnoosien tms. perusteella. Tuen muoto ja määrä riippuu luonnollisesti henkilön yksilöllisestä tuen tarpeesta. Esimerkiksi kehitysvammaiset henkilöt tarvitsevat tietynlaista tukea; he saattavat tarvita huomattavasti pitkäkestoisempaa tukea kuin mitä esim. TE-toimiston työhönvalmennuspalvelu tarjoaa. Erinomaista mallia kehitysvammaisten ja autismikirjon ihmisten työllistymisen tukemiseen saa esim. Helsingin ja Vantaan tuetun työllistymisen palveluista.

4. *Suomen mallin piiriin kuuluvat henkilöt saavat palveluita ja etuuksia sekä maksavat veroja. Jos henkilöt siirtyvät mallin toimenpiteiden kohteiksi (esim. Ruotsin tapaisessa tilanteessa siirtyvät yhtiön palvelukseen), heidän asemansa suhteessa palveluihin ja tulonsiirtoihin muuttuu.*

Mihin palvelu-, tulonsiirto- tai verojärjestelmien piirteisiin tai Suomen mallin piirteisiin tulisi erityisesti kiinnittää huomiota, jotta niveltyminen olemassa oleviin järjestelmiin toimisi taroituksenmukaisesti?

Samhallissa tulisi olla mahdollisuus tehdä työtä myös työkyvyttömyyseläkkeellä eli osa-aikaista työtä. Kehitysvammasta johtuen osa-aikainen työ on osalle ihmisistä ainoa mahdollisuus tehdä palkkatyötä. Sen vuoksi eläkkeen ja ansioiden yhteensovittaminen pitää tehdä helpoksi ja joustavaksi: lineaarinen malli pitää ottaa käyttöön myös Kelan täydessä työkyvyttömyyseläkkeessä.

Työhönvalmennus tulisi olla tiiviisti mukana jo nivelvaiheissa, kun kehitysvammainen tai autismikirjon nuori siirtyy ammatillisista opinnoista työelämään. Ajatus ”opinnoista eläkkeelle” on muutettava ajatukseksi ”opinnoista palkkatyöhön”. Oppilaitoksissa toteutetusta työhönvalmennuksesta on jo nyt hyviä kokemuksia ja malleja, joista on saatavilla myös tuoretta tutkimustietoa (Miettinen Sonja, 2020):

<https://www.kehitysvammaliitto.fi/wp-content/uploads/2020/01/erityiset-nuoret-tyohon-oppimassa-verkko.pdf>

Monen vammaisen henkilön työllistyminen voi edellyttää moniammatillista ja -alaista tukea. Tällä hetkellä lähinnä pitkäaikaistyöttömille suunnatun työvoiman palvelukeskus -mallin mukaisen TE-toimiston ja kunnan sote-palvelujen yhteispalvelun pitää jatkossa olla helposti kaikkien sitä tarvitsevien saatavilla.

5. *Jos työllistettävänä on hyvin vaikeasti työllistettäviä henkilöitä, julkisen tuen tarve on arvaustenkin suuri ja vastaavasti päinvastoin, jos työllistettävänä on helposti työllistettäviä ihmisiä.*

Mitä näkökohtia liittäisitte mm. tätä taustaa vasten julkisen tuen hyväksyttävyyteen, suuruusluokkaan ja vaikutuksiin markkinoilla?

Mm. YK:n vammaisoppimus ja yhdenvertaisuuslaki edellyttävät vammaisten henkilöiden positiivista erityiskohtelua, joten julkinen tuki on jopa lakisääteistä. Seurauksena vammaisten henkilöiden osallisuus yhteiskunnassa lisääntyy ja riski syrjäytymiselle pienenee. Kannattaa myös huomioida kustannussäästöt siihen verrattuna, että ao. henkilö on työelämän ulkopuolella ja käyttää paljon muita palveluja ja tukia.

6. *Mitä asioita olisi vältettävä Suomen mallissa tai sen vaikutuksissa?*

Toiminnan pitää olla asiakkaita aidosti eteenpäin, avoimille työmarkkinoille tukevaa. Jo Suomen nykyisissä työkeskuksissa, joissa mm. alihankintatyöt tehdään työtoimintana, näkyy ilmiö, että parhaista ja tuottavimmista ”työntekijöistä” ei haluta luopua ja siksi heitä ei kannusteta eteenpäin avoimille työmarkkinoille palkkatyöhön. Mahdolliseen Suomen ”Samhall”-malliin pitää luoda insentiivit sille, että hyvistä työntekijöistä myös ”päästetään irti”, että heitä kannustetaan eteenpäin.

Kuntouttava työtoiminta, avotyötoiminta ja työtoiminta eivät ole työtä; on pidettävä huoli siitä, että sosiaalipalveluja ei sekoiteta työllistymiseen. Ilmaistyön teettäminen lopetettava.

Työhönvalmennukseen tulee varata tarvittavat resurssit. Tällä hetkellä työhönvalmentajia on aivan liian vähän Suomessa.

7. Mitä muuta asiaan liittyvää haluaisitte nostaa esiin?

Samhall-mallisessa toiminnassa on paljon myönteistä ja mahdollisuuksia. Tehdään työsuhteisesti vain aidosti kannattavia asioista. Toki valtion tuki on iso, mutta se juuri mahdollistaa palkan maksamisen. Suomessa on varmasti suurtakin tilausta tällaiselle mallille myös yritysmaailman puolelta. Tärkeää on, että toiminta on myös Suomi Samhallin työntekijöitä aidosti eteenpäin, avoimille työmarkkinoille suuntaavaa. Siksi tämän rinnalla, mutta erillisenä palveluna on tärkeää kehittää ja vahvistaa tuetun työn työhönvalmennuspalvelua.

Tarvitaan laajaa asennemuutosta suomalaisessa yhteiskunnassa: kehitysvammaisia ja autismikirjon henkilöitä pitää ajatella aktiivisina toimijoina, ei pelkästään passiivisina sosiaalihuollon kohteina.

Suomen lainsäädännöstä ja työehtosopimuksista on purettava monia esteitä kehitysvammaisten ja autismikirjon henkilöiden työllistymiselle. Mm. osa-aikatyön tarjoamisvelvoitetta yritysten nykyisille osa-aikatyöntekijöille olisi hyvä tarkastella siltä kannalta.

Kehitysvammaliitto ry
Kehitysvammaisten Tukiliitto ry
FDUV
Autismiliitto ry

Lisätietoa:

Simo Klem, Kehitysvammaliitto ry, p. 040 905 1837, simo.klem@kvl.fi
Kari Vuorenpää, Kehitysvammaisten Tukiliitto ry, p. 050 3296 170, kari.vuorenpaa@tukiliitto.fi
Mari Hakola, Kehitysvammaisten Tukiliitto ry, p. 040 1676990 mari.hakola@tukiliitto.fi
Tarja Parviainen, Autismiliitto ry, p. 050 4097 940, tarja.parviainen@autismiliitto.fi
Melanie Shametaj, FDUV, p. 040 653 06 70, melanie.shametaj@fduv.fi